Odiseea unui bibliofil: Grigore Creţu

Bibliofil împătimit, Grigore Creţu (1848–1919) s-a aplecat cu multă ardoare asupra manuscriselor şi a cărţilor vechi româneşti, devenind un iniţiat în labirintul bibliotecilor şi al colecţiilor mănăstireşti mai puţin cunoscute. Cealaltă faţetă a dascălului retras, dar sârguincios, aceea de folclorist, a început să fie scoasă la lumină abia în ultimele decenii, prin publicarea culegerilor sale de folclor, realizate împreună cu elevii de-a lungul anilor[172]. De numele lui Gr. Creţu se leagă, în primul rând, descoperirea unuia dintre cele mai importante monumente literare din a doua jumătate a secolului al XVI-lea: *Codicele Voroneţean*. În vara anului 1871, profesor pe atunci la Seminarul Teologic din Huşi, venit la sărbătorirea a 400 de ani de la întemeierea mănăstirii Putna, găseşte în podul mănăstirii Voroneţ un manuscris preţios, cuprinzând un fragment de *Apostol*, scris în grai rotacizant. Tot el scosese la lumină, cu câteva luni înainte, şi aşa-zisul *Evangheliar de la Războieni*, iar descoperirile colecţionarului nu se opresc aici. În 1875, găseşte la mănăstirea Sucevița cea mai veche versiune a cronicii lui Grigore Ureche (cca 1660–1670), cu însemnările autografe ale lui Miron Costin. Tot în acel aşezământ monastic va descoperi şi un alt manuscris valoros, *Codicele Bratul*, datând din 1559–1560. Din păcate, editarea acestui text bilingv slavo-român, pe care o pregătea încă din 1892, ca şi publicarea operei lui Gr. Ureche (din care mai descoperise încă o copie manuscrisă executată în Moldova la sfârşitul se-

[172] Vezi Ovidiu Papadima, *Colecţia Gr. Creţu şi poezia noastră populară de la sfârşitul secolului al XIX-lea*, în *Folclor din Oltenia şi Muntenia. Texte alese din colecţii inedite*, vol. V, Bucureşti, Editura Minerva, 1970, p. 7–61; în 2010, apar din colecţia sa, la Editura Saeculum, *Basme populare româneşti*.

BDD-B12-11 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:37 UTC)

colului al XVIII-lea), la care se angajase de mai mulți ani, nu vor mai fi duse la bun sfârşit[173]. Gr. Crețu va mai semnala, în 1905, primul dicționar explicativ propriu-zis alcătuit la noi, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* al lui Teodor Corbea, existent în biblioteca Blajului, pentru a cărui restituire filologică integrală obținuse sprijinul lui Ioan Micu Moldovan.

Activitatea publicistică pe care a desfăşurat-o nu este foarte amplă, dar cuprinde câteva contribuții filologice şi lingvistice notabile. Prima sa apariție va fi în „Convorbiri literare", din 1875, unde publică sub titlul *Două stihuri din secolul trecut*, pe baza unor versiuni manuscrise inedite, cronicile rimate *Istorie de patima Galaților*, scrisă în 1769, precum şi *Istoria Măriei Sale lui Constantin Vodă Brâncoveanu, Domnul din Bucureşti, care s-au scris la 1730*, o copie din 1797[174]. Va participa, peste câțiva ani, la conferințele de filologie comparată pe care B.P. Hasdeu, „magistrul nostru", cum îl va numi undeva, le organiza la Universitatea din Bucureşti. Una dintre comunicările sale, intitulată *Câteva specimene de etimologie poporană română*, va fi publicată în „Columna lui Traian", din martie-iunie 1883, secondându-l în acelaşi număr pe Lazăr Şăineanu într-un demers lingvistic asemănător. Elucidarea originii unor cuvinte îl va preocupa în continuare, fiind prezent cu articole şi note în „Revista de istorie, arheologie şi filologie", în „Junimea literară" şi în „Buletinul Societății Filologice", înființată de O. Densusianu în 1905, al cărei membru activ devenise şi Gr. Crețu încă de la început.

Studierea textelor vechi româneşti rămâne preocuparea sa de căpetenie. Descoperirea şi punerea în circuitul ştiințific a *Codicelui Voronețean* a fost însoțită însă şi de un mic scandal declanşat de faptul că I.G. Sbiera, „grație unui abuz

[173] Este curios faptul că Gh. Cardaş, cel care achiziționase manuscrisele de la succesorii lui Grigore Crețu, nu vorbeşte clar despre soarta studiului la care acesta lucrase aproape trei decenii în vederea editării lui Ureche (cf. Gh. Cardaş, *Odiseea celui mai vechi manuscris inedit al cronicii lui Grigore Ureche*, în MO, XXII, 1970, nr. 5–8, p. 567–586).

[174] CVL, IX, nr. 8, 1 noiembrie 1875, p. 325–331.

BDD-B12-11 © 2012 Casa Cărții de Ştiință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:37 UTC)

de încredere”[175], cum va mărturisi Gr. Crețu, îi va „cvasisechestra” prețiosul manuscris găsit de el, până când profesorul bucovinean şi, totodată, cel dintâi editor al acestuia îl va dona, în 1883, Academiei Române. Supunând ediția lui Sbiera din 1885 unei critici severe, dar pe care o dorea detaşată de conflictul iscat între ei, Crețu îi reproşează necompararea cu originalul, mai mult, faptul că se referă tangențial la un model grecesc, sugerat prin redarea în indicele de cuvinte a corespondentelor din versiunea greacă şi din cea latină. El este primul care lansează ideea, unanim acceptată apoi, a traducerii textului din slavonă, pe care o susține pe baza unor construcții sintactice şi a lexicului. De asemenea, respinge plasarea originalului în sudul Dunării şi afirmă că „patria traducătorului n-a fost Macedonia, ci Ardealul”, drept dovadă a acestei proveniențe fiind „rotacismul foarte pronunțat, o mulțime de ardelenisme şi vorbe împrumutate din ungureşte”[176]. Crețu se înşală însă atunci când afirmă că manuscrisul nu este o copie, ci autograful traducătorului. Exemplele aduse de Sbiera în favoarea aserțiunii că textul este o copie pot fi interpretate, după părerea sa, şi în sens invers, ca probe care să confirme statutul de autograf, cu atât mai mult cu cât limba codicelui nu reflectă inconsecvențe caracteristice mai multor uzuri lingvistice.

O cercetare densă îi dedică Gr. Crețu, în 1885, *Apostolului* coresian[177], pe care intenționa să-l editeze, împreună cu un studiu lingvistic mai întins, proiect nefinalizat integral, la fel ca şi preconizata ediție a *Apostolului* Bratul. El face primele disociații aplicate pe marginea unui exemplar destul de incomplet, descrierea cărții şi a legăturii acesteia, examinarea filigranelor şi a caracterelor tipografice punând deja în evidență însuşirile sale de filolog. Autorul confirmă ipoteza

[175] Gr. Crețu, *„Codicele Voronețean”, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui de I. al lui G. Sbiera. Critică*, Bucureşti, Tipografia Academiei Române, 1886, p. 17.
[176] *Ibidem*, p. 10–11.
[177] *Întâiul praxiu sau apostol românesc tipărit pe la 1570*, în „Revista de istorie, arheologie şi filologie”, III, 1885, vol. V, p. 29–57.

BDD-B12-11 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:37 UTC)

lui T. Cipariu privind localizarea tipăriturii la Braşov, pe baza unei analize a tipurilor de litere, dar este în dezacord, pe bună dreptate, cu opinia cărturarului blăjean în legătură cu atribuirea traducerii diaconului Coresi. Tipăritura este datată, însă, în intervalul 1569–1576 sau, mai restrâns, pe la 1570, iar traducătorul ar fi originar de la Braşov sau din împrejurimi. El nu admite nici existenţa unui raport cu alte „redacţiuni" ale *Apostolului*, anterioare sau posterioare, relaţie demonstrată de cercetările care au urmat.

Ceeea ce l-a consacrat pe descoperitorul unor valori bibliofile inestimabile, pe cercetătorul neobosit, dar lipsit de şansă deseori, a fost editarea unor scrieri lexicografice de referinţă. După ce B.P. Hasdeu va deschide seria investigaţiilor asupra primului dicţionar având ca bază de pornire limba română, *Dictionarium valachico-latinum*, aflat în biblioteca universităţii din Pesta, Gr. Creţu va fi cel care îl va edita integral, în 1898[178], în ortografia originară maghiară, însoţit de un succint studiu introductiv. În primul rând, el va impune, în locul denumirii de *Anonymus Lugoshiensis*, dată de Hasdeu, care atribuia textul unui bănăţean din zona Lugojului, noua titulatură devenită curentă de *Anonymus Caransebesiensis*. Grigore Creţu pune alcătuirea lucrării pe seama unui bănăţean anonim din Caransebeş, în funcţie de înregistrarea, cu intrări distincte, a două toponime româneşti atestate în această localitate: *Strem*, numele unei străzi („plateae Caranseb<esiense> nomen"), şi *Teiuş*, un deal definit drept „promontorium Caransebesiensis". El preia unele dintre concluziile lui Hasdeu, fără a se hazarda în alte supoziţii privind paternitatea dicţionarului român-latin. Faţă de încercările anterioare de datare a textului (B.P. Hasdeu, Nicolae Densuşianu), Creţu avansează un interval de timp mai rezonabil, în funcţie de mărcile hârtiei, respectiv „pe la

[178] *Anonymus Caransebesiensis. Cel mai vechi dicţionar al limbei române, după manuscriptul din Biblioteca Universităţii din Pesta,* în „Tinerimea română", s.n., I, 1898, p. 320–380.

BDD-B12-11 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:37 UTC)

1670", confirmat în parte de rezultatele actuale ale analizei filigranologice, care îl plasează în jurul anului 1650[179].

O ediție solidă a *Lexiconului slavo-românesc* din 1649, scris de călugărul Mardarie Cozianul, va publica, în 1900, sub auspiciile Academiei Române. Studiul filologic şi lingvistic extins cu care este prevăzută ediția este structurat metodic pe următoarele secțiuni: *I. Descrierea codicelui; II. Întocmirea dicționarului; III. Pamvo Berânda (Originea şi cultura lui; Opera lui Berânda); IV. Lexicografia slavo-română; V. Elementul slavonesc; VI. Elementul românesc*. Partea a doua cuprinde lexiconul propriu-zis, cu textul slavon şi traducerea în română, reprodusă cu litere chirilice, precum şi nota finală a autorului, în slavonă. Partea a treia conține un indice exhaustiv de cuvinte româneşti, cu mai multe etimologii, iar în final sunt redate câteva facsimile şi filigranele hârtiei. Izvorul lexicoanelor slavo-române, precum şi raporturile dintre ele sunt urmărite cu probitate de către filolog. Referindu-se comparativ la modelul pisarului de la Cozia, *Lexiconul slavo-rusesc şi tâlcuirea numelor* al lui Pamvo Berânda, publicat la Kiev, în 1627, Crețu subliniază faptul că cele două texte nu se suprapun, întrucât, deşi lucrarea lui Mardarie este mai redusă, „a adaus şi el o samă de articule, pe cari le-am deosebit prin anumite semne, cum am făcut şi cu cele proprii şi streine sau scrise de alții mai târziu"[180]. Pe lângă simplificarea explicațiilor unor termeni, ca şi a completărilor pe care le aduce în lexicon, călugărul oltean corectează, în câteva situații, lexemele din glosarul original, lucru pe care editorul Gr. Crețu îl evidențiază atent în note. În privința destinației lucrării, el crede că aceasta nu a fost concepută în mod expres pentru a fi

[179] Vezi *Dictionarium valachico-latinum, primul dicționar al limbii române*, studiu introductiv, ediție, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008, p. 16–20.

[180] Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc şi tâlcuirea numelor din 1649,* publicate cu studiu, note şi indicele cuvintelor româneşti de Grigorie Crețu, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1900, p. 11.

BDD-B12-11 © 2012 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:37 UTC)

publicată, ci numai pentru „uzul mai restrâns" al călugărilor din mănăstire, pentru a le facilita traducerea şi înţelegerea textelor sacre. Scrierea lexicografică a lui Mardarie rămâne, după părerea filologului moldovean, „ca întâia încercare întreagă cunoscută"[181] în acest domeniu, care, prin atestarea unor termeni şi prin particularităţile de limbă conservate, trezeşte în continuare interesul specialiştilor.

Cu toate că descoperirile sale pot părea mai importante decât comentariile care le vor succeda, contribuţiile lui Grigore Creţu în studierea literaturii române vechi nu pot fi ignorate, filologul depăşindu-şi în multe privinţe statutul de „modest învăţat"[182], pe care i-l conferise N. Iorga.

[181] *Ibidem*, p. 96.

[182] N. Iorga, *Un modest învăţat: Grigore Creţu*, în *Oameni cari au fost*, vol. II, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1935. p. 462–464.

BDD-B12-11 © 2012 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 17:12:37 UTC)